

KS. EDWARD POLOCZEK

STUDIUM ORGANISTOWSKIE ARCHIDIECEZJI
KATOWICKIEJ

Wśród instytucji dydaktycznych służących kształtowaniu życia religijno-liturgicznego archidiecezji katowickiej znajduje się wspomniane w tytule Studium Organistowskie. Celem działalności Studium jest pielęgnowanie bogatej tradycji muzycznej diecezji, a równocześnie pomnażanie religijnej kultury muzycznej na jej terenie poprzez kształcenie organistów parafialnych zarówno od strony rzemiosła muzycznego, jak i ducha liturgii Kościoła rzymskokatolickiego. W niniejszym artykule pragniemy zarysować pracę Studium Organistowskiego Archidiecezji w jej 70-letniej historii — zwłaszcza w ostatnich latach.

Liturgia jest nie tylko źródłem i szczytem działalności Kościoła, ale także wychowawczynią ludzi w ich spotkaniach z Bogiem i pomiędzy sobą¹. W realizacji tego zadania służy m.in. muzyka. Troskę o właściwy poziom muzyki w liturgii można zaobserwować w wypowiedziach Kościoła w całej jego historii. Świadczą o tym liczne uwagi papieży biskupów czy Ojców Kościoła². Najczęściej słowa dotyczące muzyki odnotowywano w tekstach dotyczących liturgii³. Tak było do 1903 r., kiedy to papież św. Pius X ogłosił motu proprio o muzyce świętej *Inter pastoralis officii sollicitudines* — pierwszy dokument poświęcony w całości i wyłącznie muzyce kościelnej. Znajdujemy w nim m.in. uznanie dla istniejących ośrodków kształcenia organistów, nauczycieli i śpiewaków kościelnych, a zarazem zalecenie troski o ich wychowanie w przyszłości w duchu prawdziwych zasad muzyki kościelnej⁴.

Interesujące nas w szczególności sposób zagadnienie odpowiedniego przygotowania zarówno muzycznego jak i liturgicznego osób odpowiedzialnych za muzykę w liturgii, podkreślają wszystkie główne dokumenty Stolicy Apostolskiej odnoszące się do muzyki kościelnej, które ukazały się po Motu Proprio Piusa X. Konkretnie wymagania znajdujemy w Konstytucji Apostolskiej Piusa XI *Divini cultus sanctitatem*⁵ z 1928 r., encyklice Piusa XII *Musicae sacrae disciplina*⁶ z 1955 r., *Instrukcji Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii*⁷ z 1958 r., w VI rozdziale *Konstytucji o liturgii świętej* Soboru Watykańskiego II⁸ z 1963 r., a także w *Instrukcji Świętej Kongregacji Obrzędów o muzyce w świętej liturgii* *Musica sacra*⁹ z 1967 r. Fakt, że we wszystkich dokumentach organy piszczalkowe wskazane są jako instrument, którego brzmienie stwarza niepowtarzalny i jednoznaczny klimat dla uroczystej liturgii¹⁰ ukazuje w sposób niewątpliwy, jak istotne są kwalifikacje organisty.

¹ Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, nr 10, 14.

² Tamże, nr 112.

³ A. Filaber (opr.), *Cantare Missam*, Warszawa 1993, s. 5.

⁴ Por. Pius X, Motu proprio *Inter pastoralis officii sollicitudines*, n. 28.

⁵ Pius XI, Konstytucja apostolska *Divini cultus sanctitatem*, nr XI.

⁶ Pius XII, Encyklika *Musicae sacrae disciplina*, w: Filaber, dz. cyt., 35.

⁷ *Instrukcja Kongregacji Obrzędów o muzyce sakralnej i liturgii*, Wiadomości Diecezjalne, Katowice 1959, nr 6—8.

⁸ Konstytucja o liturgii świętej, nr 115.

⁹ *Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów o Muzyce w Świętej Liturgii Musica sacra*, nr 67.

¹⁰ Tamże, nr 62.

Wymagania Stolicy Apostolskiej znalazły oddźwięk również w Kościele w Polsce. Najbardziej autorytatywnie miało to miejsce w 1979 r., kiedy to Episkopat Polski opracował w oparciu o zasady Soboru Watykańskiego II *Instrukcję o muzyce liturgicznej*. Dokument ten poleca ordynariuszom erygowanie na terenie diecezji studium organistowskiego, którego celem byłoby nie tylko kształcenie nowych organistów, ale i dokształcanie już pracujących w tym zawodzie¹¹.

Ośrodki nauczające organistów istniały na terenie Polski już pod koniec XVIII w.¹² Z końcem XIX w. wielu polskich muzyków kształciło się w założonej w 1874 r. Szkole Muzyki Kościelnej w Ratysbonie. Wzory stamtąd zaczerpnięte przenosili oni do Polski tworząc szkoły organistowskie przy diecezjach¹³. Próby odrodzenia po II wojnie światowej placówek kształcących organistów spotkały się z niechętnym, wręcz wrogim nastawieniem władz PRL¹⁴ i z tego właśnie powodu obowiązek kształcenia organistów przejąć musiały poszczególne diecezje.

I. KSZTAŁCENIE ORGANISTÓW NA TERENIE DIECEZJI KATOWICKIEJ

Zagadnienie kształcenia organistów na terenie Diecezji Katowickiej przedstawimy w dwu częściach. Wyznacznikiem takiego podziału są daty: rok 1925 — powołanie do życia Diecezji Katowickiej, i rok 1964 — odrodzenie pracy nad kształceniem organistów na jej terenie. Ośrodki kształcenia organistów w latach 1925—1964.

W dniu 28 X 1925 r., a więc w chwili powołania do życia Diecezji Katowickiej, na jej terenie istniała powołana do życia w dniu 1 IX 1924 r. z polecenia ówczesnego administratora apostolskiego ks. Augusta Hlonda Szkoła Muzyki Kościelnej im. św. Grzegorza. Celem szkoły było wszechstronne kształcenie dyrygentów chorów kościelnych i organistów. Tok nauczania oparto na systemie wspomnianej już Szkoły Muzyki Kościelnej w Ratysbonie¹⁵. Nauka trwała cztery lata. Zajęcia odbywały się trzy dni w tygodniu w godzinach popołudniowych, co pozwalało na przekazywanie stosunkowo szerokiego materiału nauczania. W programie przewidziano grę organową, harmonię, kompozycję, instrumentację, formy muzyczne, dyrygowanie, śpiew gregoriański, naukę pieśni kościelnych, solfeż, metodykę śpiewu, estetykę muzyki kościelnej, historię muzyki kościelnej, organoznawstwo i dzwonoznawstwo, a także liturgikę teoretyczną i praktyczną oraz język polski i język łaciński.

O ambicjach szkoły świadczą wymagania stawiane absolwentom w trakcie egzaminu dyplomowego. Zdający egzamin był zobowiązany zagrać na organach z pamięci wybrany utwór, wykazać się umiejętnością gry a prima vista, powinien przetransponować podany motyw muzyczny, zharmonizować i w różnorodny sposób zarejestrować pieśń kościelną, dokonać modulacji do wskazanych tonacji,

¹¹ Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po soborze Watykańskim II, nr 32.

¹² Ośrodkami tymi były seminaria nauczycielskie, gdzie kształcenie organistów było jednak traktowane drugoplanowo. Zob. K. Mrowiec, *Polska pieśń kościelna w opracowaniu kompozytorów XIX w.*, Lublin 1964, 19.

¹³ Nie osiągnęły one wysokiego poziomu i były nastawione na przygotowanie organistów wiejskich o mniejszych ambicjach i potrzebach. Por. Mrowiec, dz. cyt., 21n.

¹⁴ Jednym ze znaczących przykładów jest likwidacja przez władze państwowe w 1963 r. założonej w 1916 r. przez ks. Antoniego Hlondowskiego stojącej na wysokim poziomie Szkoły Organistowskiej Towarzystwa Salezjańskiego w Przemyślu. O szkole tej szeroko zob. T. Przybylski, *Szkoła Organistowska w Przemyślu w latach 1916—1963*, w: *Organy i Muzyka Organowa* III. Prace specjalne 20, Gdańsk 1960, 285—311.

¹⁵ „Gość Niedzielny” 1929 nr 33.

zaimprovizować krótką przygrywkę do podanej pieśni kościelnej, wykazać się znajomością trybów kościelnych i towarzyszenia organowego do chorału gregoriańskiego¹⁶.

O uznaniu dla poziomu nauki w Szkole Muzyki Kościelnej im. św. Grzegorza świadczy fakt zatwierdzenia świadectw jej ukończenia przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Szkoła miała charakter prywatny i utrzymywała się z opłat uczniów. Jej właścicielem i równocześnie dyrektorem był ks. Teodor Salbert. Nad właściwym kierunkiem kształcenia czuwała Komisja Biskupia do Spraw Muzyki Kościelnej. W 1925 r. jej skład tworzyli: ks. Ludwik Wojciech (przewodniczący), ks. Paweł Brandys (zastępca przewodniczącego) oraz ks. Robert Gajda, ks. Alfons Graniecny, Karol Hoppe, Jan Niestony i Augustyn Sosnowski¹⁷. Obecność w komisji ks. Roberta Gajdy i Karola Hoppego stanowiła rękojmię właściwego kształcenia słuchaczy zarówno od strony muzycznej jak i liturgicznej.

Szkoła Muzyki Kościelnej im. św. Grzegorza istniała do 1936 r. Likwidację tego ośrodka spowodowało opuszczenie diecezji w 1935 r. przez ks. Salberta, co spowodowało odebranie szkole koncesji przez Urząd Wojewódzki Śląski — Wydział Oświecenia Publicznego¹⁸.

Kuria Diecezjalna w Katowicach czyniła starania o możliwość dalszego kształcenia organistów w innych ośrodkach. Początkowo niektórzy uczniowie zamkniętej Szkoły Muzyki Kościelnej mogli kontynuować naukę przy Śląskiej Szkole Muzycznej im. Józefa Elsnera w Katowicach, gdzie delegatem biskupim został mianowany ks. Robert Gajda. Wkrótce potem władze państwowe zaproponowały utworzenie Szkoły Organistowskiej przy Konserwatorium Muzycznym w Katowicach. Władze konserwatorium opracowały statut, który jednak ze względu na zbyt wysokie wymagania przy równoczesnym pominięciu aspektów religijnych koniecznych dla organisty parafialnego, nie został zaakceptowany przez Komisję Muzyki Kościelnej¹⁹. Jedyne rozwiązanie wydawało się założenie diecezjalnej szkoły organistowskiej. Pomoc okazał Stefan Stoiński, który będąc dyrektorem Instytutu Muzycznego w Katowicach utworzył przy tej placówce Oddział Organistowski, na którym wykładowcami byli nauczyciele rozwiązanej Szkoły Muzyki Kościelnej im. św. Grzegorza. Formalne powiązania z diecezją polegały na tym, że w egzaminach uczestniczył delegat biskupa katowickiego²⁰.

Okupacja hitlerowska przerwała działalność i tej placówki. Kuria Diecezjalna próbowała za pośrednictwem Karola Hoppego zorganizować klasę kształcenia organistów przy założonym w Katowicach niemieckim Konserwatorium Muzycznym, jednak bez powodzenia²¹. Dopiero w 1942 r. władze niemieckie wyraziły zgodę na utworzenie dwuletniego seminarium przy Krajowej Szkole Muzycznej w Katowicach, na którym absolwenci składali egzamin uzupełniający z liturgiki wobec komisji diecezjalnej²².

Po zakończeniu II wojny światowej stosunkowo późno, bo dopiero w 1951 r. znajdujemy wiadomość o zorganizowaniu przez Kurie Diecezjalną kursów dla organistów²³. To opóźnienie miało najprawdopodobniej źródło w oczywistej

¹⁶ R. Gołąb, *Kształcenie organistów w diecezji katowickiej*, Kraków 1978, 18, 28—30 (mps pracy magisterskiej w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym).

¹⁷ Akta Kurii Diecezjalnej Katowice, dział: Szkoła Muzyki Kościelnej. Za: Gołąb, dz. cyt., 18 n.

¹⁸ W roku szkolnym 1935/36 szkołą kierował zastępczo Karol Hoppe. zob. Tamże, 19.

¹⁹ Gołąb, dz. cyt., 22.

²⁰ Tamże, 25n.

²¹ Pismo Nadprezydenta Zarządu Śląskiej Prowincji, Archiwum Kurii Diecezjalnej Katowice,teczka VH 5/728/40. Za: Gołąb, dz. cyt., 27.

²² Pismo władz okupacyjnych do Kurii Diecezjalnej z dnia 6 XI 1942 r. Za: Gołąb, dz. cyt., 27.

²³ Okólnik Referatu Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej Katowice z dnia 15 IX 1951, nr III.

konieczności odbudowania najpierw zniszczonych kościołów²⁴. Początkowo kształcenie odbywało się w czterech miejscowościach: w Rybniku, Panewnikach, Piekarach Śl. i Bielsku²⁵, zaś od stycznia 1952 r. już tylko w Katowicach²⁶. Scentralizowanie kształcenia w jednym ośrodku miało swoją przyczynę w trudnościach organizacyjnych i finansowych. Zajęcia w Katowicach odbywały się jeden raz w tygodniu po trzy godziny lekcyjne. Prowadzenie kursu powierzył biskup ordynariusz najprawdopodobniej ks. Teodorowi Rakowi²⁷.

Z lat 1952–1964 nie posiadamy wiadomości o pracy nad kształceniem organistów. Należy przypuszczać, że jest to skutek trudnej sytuacji zaistniałej w diecezji w wyniku internowania bpa Stanisława Adamskiego, bpa Herberta Bednorza i bpa Juliusza Bienka w latach 1952–1956²⁸, co było odbiciem konfliktów pomiędzy Kościołem a władzami PRL na terenie całej Polski.

II. KSZTAŁCENIE ORGANISTÓW OD 1964 R. DO CHWILI OBECNEJ

Przytoczone wcześniej dokumenty Stolicy Apostolskiej dotyczące muzyki w Kościele znajdowały swoją konkretyzację w szczegółowych decyzjach. Jedną z nich była wspomniana już *Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów o Muzyce Kościelnej i Liturgii* z dnia 3 września 1958 r. Na jej podstawie bp Stanisław Adamski powołał w dniu 23 grudnia 1963 r. Komisję Muzyki Sakralnej Diecezji Katowickiej. Członkami tej komisji zostali mianowani ks. Romuald Rak (przewodniczący), ks. Franciszek Żebrok, ks. Eugeniusz Hurski, ks. Piotr Sopora i organiści Józef Jakac i Roman Dwornik²⁹. Na decyzję bpa Stanisława Adamskiego miały niewątpliwie wpływ prace Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza podpisana w dniu 4 grudnia 1963 r. przez papieża Pawła VI *Konstytucja o liturgii świętej*. Świadczy to również o żywym reagowaniu Diecezji na głos Stolicy Apostolskiej.

Kolejnym krokiem było powołanie do życia Diecezjalnego Kursu Organistowskiego. Miało to miejsce w 1964 r.³⁰, a więc tuż po powołaniu wspomnianej Komisji Muzyki Sakralnej. Od roku szkolnego 1964/1965 zajęcia tego ośrodka odbywają się nieprzerwanie do dzisiaj.

Jednym z najważniejszych wydarzeń w historii diecezji był I Synod Diecezji Katowickiej zainaugurowany listem pasterskim bpa Herberta Bednorza z dnia 7 czerwca 1971 r., a promulgowany w dniu 23 listopada 1975 r.³¹ Synod zajął stanowisko wobec problemów muzyki i śpiewu kościelnego w 5 punkcie V rozdziału zatytułowanego „Liturgia święta” podkreślając zależność poziomu liturgii od zaangażowania i fachowości głównie organistów, muzyków i duszpasterzy³².

Należy wspomnieć o zmianach nazwy ośrodka kształcenia organistów w Diecezji Katowickiej. W 1980 r., zgodnie z sugestią zawartą w przytaczanej już *Instrukcji Episkopatu Polski o Muzyce Liturgicznej* z 1979 r. bp Herbert Bednorz zmienia dotychczasową nazwę Diecezjalny Kurs Organistowski na Diecezjalne Studium

²⁴ W czasie wojny ucierpiało ok. 150 kościołów i kaplic diecezji. Zob. *Schematyzm Archidiecezji Katowickiej* 1993, Katowice 1993 89.

²⁵ Okólnik Referatu Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej Katowice z dnia 15 IX 1951 r., nr III.

²⁶ Okólnik Referatu Duszpasterskiego Kurii Diecezjalnej Katowice z dnia 17 XII 1951 r., nr IV.

²⁷ Gołąb, dz. cyt., 42.

²⁸ J. Myszo, *Diecezja Katowicka, krótki rys historyczny*, w: *Katalog Diecezji Katowickiej*, Katowice 1986, 75.

²⁹ Wiadomości Diecezjalne 1964, nr 3/4, 45.

³⁰ R. Rak, *Śpiew i muzyka w katowickim dekreście synodalnym*, s. 6 (mps). Za: Gołąb, dz. cyt., 6.

³¹ *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim*. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej, Katowice 1976, s. IX.

³² Tamże, nr 5.1.4, 5.2.1., 5.2.3.

Organistowskie³³, zaś w związku z podniesieniem w dniu 25 marca 1992 r. diecezji katowickiej do rangi archidiecezji studium przybrało nazwę Studium Organistowskie Archidiecezji Katowickiej. (Dla uproszczenia w dalszym ciągu artykułu posługiwać się będziemy dla określenia omawianego ośrodka nazwą „studium”).

1. Program nauczania

Nauka trwa zasadniczo cztery lata (osiem semestrów). W przypadkach, gdy kandydat wykazuje odpowiednio wysoki stopień umiejętności gry na fortepianie i wiedzy teoretycznej w dziedzinie muzyki, okres ten może być skrócony do trzech lat. Jeżeli zgłaszający się na studium jest uczniem (absolwentem) szkoły muzycznej II stopnia względnie studentem (absolwentem) Wyższej Szkoły Muzycznej, czas nauki bywa skracany do dwu lat, ponieważ z oczywistych względów słuchacze ci są zwalniani z uczestniczenia w zajęciach z tych przedmiotów, z których zostali przygotowani we wspomnianych szkołach.

Stało się tradycją, że zajęcia odbywają się we wtorki w godzinach popołudniowych. Do 1993 r. były to cztery godziny lekcyjne. W związku z zatwierdzeniem w 1993 r. przez Konferencję Episkopatu Polski opracowanego przez Podkomisję Muzyki Kościelnej przy Komisji Liturgicznej nowego Statutu i Regulaminu Diecezjalnego Studiów Organistowskich³⁴ dla pełniejszej realizacji nowego programu zwiększono ilość godzin lekcyjnych do pięciu tygodniowo. Te niezwykle skromne wymiary czasowe prowadzonych zajęć nakładają zrozumiałe ograniczenia zakresu materiału przerabianego na zajęciach wspólnych. Stawia to przed wykładowcami szczególne zadanie ukazania uczniom przede wszystkim kierunku pracy, ponieważ zasadniczy ciężar nauki spoczywa na przygotowaniu indywidualnym; to z kolei zakłada wysokie poczucie odpowiedzialności słuchaczy.

Dla zobrazowania założeń programowych Studium Organistowskiego Archidiecezji Katowickiej posłużymy się tabelą. Tabela składa się z czterech rubryk: rubryka 1 obejmuje nazwy przedmiotów obowiązujących na studium; rubryki 2—4 ukazują, na których latach nauki (cyfry rzymskie) prowadzono zajęcia z danego przedmiotu (w przypadku, gdy przedmiot był nauczany dla roczników łącznych, tzn. co drugi rok szkolny, cyfry określające rok nauki połączono kreską ukośną). W tabeli uwzględniliśmy rok nauczania 1968/69 (rubryka nr 2) jako udokumentowany z początkowych lat istnienia studium³⁵, rok 1992/93 (rubryka nr 3) jako ostatni przed wprowadzeniem w życie wspomnianego nowego Statutu i Regulaminu Diecezjalnych Studiów Organistowskich, oraz rok 1993/94 (rubryka nr 4) jako wprowadzający w życie wspomniane dokumenty.

Przedmioty nauczane podzieliliśmy na trzy grupy: muzyczne, teologiczne i pomocnicze. Ponieważ nazwy wykładanych przedmiotów ulegały zmianom, przyjęliśmy terminologię obowiązującą w nowym Regulaminie, a w przypisach odnotowujemy ewentualne różnice zarówno w nazewnictwie, jak i zakresie nauczanego materiału.

Analiza tabeli wykazuje, że program nauczania zakłada przekazanie podstawowych wiadomości z wszystkich głównych dziedzin muzycznych i teologicznych koniecznych dla organisty parafialnego. Dotyczy to tak muzykologicznej wiedzy jak i muzycznej praktyki zarówno ogólnomuzycznej jak i liturgicznej. Daje się zauważyć przenoszenie z biegiem czasu akcentu z wiedzy teoretycznej na konieczne umiejętności praktyczne, co ma niewątpliwie swoje uzasadnienie w podkreślonych już ograniczeniach czasowych toku nauczania. Tendencja ta widoczna jest m.in. w zmniejszaniu godzin poświęconych historii muzyki, języka łacińskiego czy zasadom prowadzenia kancelarii parafialnej na korzyść takich przedmiotów, jak harmonia praktyczna, pedagogika prowadzenia zespołów muzycznych czy praktyka organistowska.

³³ Akta Kurii Diecezjalnej Katowice,teczka VA I — 5260/80.

³⁴ Poprzedni Statut i Regulamin nosi datę 12 III 1965 r. Zob. A. Reginek, *Kształcenie i dokształcanie organistów*, w: *Służba ołtarza*, Katowice 1985, 74.

³⁵ Zob. Gołąb, dz. cyt., 42—44.

Tabela

Przedmiot nauczany	Rok nauczania przedmiotu w roku szkolnym		
	1968/69	1992/93	1993/94
1	2	3	4
Muzyczne			
Zasady muzyki	I	I	I
Kształcenie słuchu ³⁶	I—III	I—IV	I—III
Emisja głosu ³⁷	I—III	I	I, II
Historia muzyki ³⁸	I—III	I/II	I/II
Formy muzyczne	IV	III/IV	III
Harmonia: ³⁹ teoretyczna	I—IV	II—IV	II—IV
praktyczna	—	—	II—IV
modalna	—	—	IV
Dyrygowanie	III	III	III
Pedagogika prowadzenia zespołów muzycznych ⁴⁰	—	—	III
Chór	I—IV	I—IV	I—IV
Instrumentoznawstwo	III	III/IV	—
Organoznawstwo	IV	III/IV	I
Śpiew liturgiczny ⁴¹	IV	III, IV	I
Chorał gregoriański ⁴²	I—III	IV	III, IV
Cheironomia	—	—	IV
Fortepian	I—IV	I—III	I—III
Organy	II—IV	II—IV	II—IV
Praktyka organistowska ⁴³	—	III, IV	IV
Teologiczne			
Liturgika	II, III	I/II	I/II
Kościelne prawodawstwo muzyczno- -liturgiczne ⁴⁴	III	—	IV
Pomocnicze			
Język łaciński	I	—	—
Kancelaria parafialna	IV	—	—

³⁶ Przed 1993 r. przedmiot miał nazwę węższą zakresowo „solfeż”, chociaż faktycznie obejmował materiał wyrażony pojęciem „kształcenie słuchu”.

³⁷ W początkowym okresie istnienia studium emisja głosu była łączona z solfeżem. Zob. Gołąb, dz. cyt., 43.

³⁸ Program historii muzyki w początkowych latach działalności studium określał na I roku historię chorału gregoriańskiego, na II roku historię muzyki polifonicznej, na III roku wybrane zagadnienia z późniejszych okresów. Zob. Gołąb, dz. cyt., 42n.

³⁹ Przed 1993 r. nie znajdujemy rozróżnienia na harmonię teoretyczną i praktyczną, wiadomo jednak, że przedmiot określony pojęciem „harmonia” zawierał również ćwiczenia harmonii praktycznej.

⁴⁰ Do 1993 r. w programie zajęć nie wyszczególniano „pedagogiki prowadzenia zespołów muzycznych”. Zagadnienia obejmujące ten przedmiot były jednak realizowane w ramach chóru i dyrygowania.

⁴¹ Przedmiot ten w początkowym okresie działalności studium nazywano „Polskie śpiewy kościelne” (zob. Gołąb, dz. cyt., 43), później zaś „Polskie śpiewy liturgiczne” (a więc zakres materiału zawężono).

Należy nadmienić, że przedmiotami pogłębiającymi formację religijno-liturgiczną organistów są nie tylko wykłady z liturgiki i kościelnego prawodawstwa muzyczno-liturgicznego; okazją są także zajęcia z chorału gregoriańskiego czy śpiewów liturgicznych.

Zmiany nazwy wykładanego przedmiotu są najczęściej zabiegiem czysto formalnym, gdyż nie wynikało to ze zmian nauczanych treści (co odnotowywaliśmy w przypisach).

Dla ujednolicenia i usystematyzowania nauki gry na fortepianie i organach opracowaliśmy w 1984 r. propozycje repertuarowe obowiązujące w poszczególnych semestrach. Propozycje te podnoszą stopień trudności wymaganych utworów są równocześnie szerokie na tyle, by nauczyciel mógł wybrać utwory szczególnie przydatne dla rozwoju umiejętności ucznia. Po dokonaniu dzięki uwagom uczących poprawek w programie przedstawia się on obecnie następująco:

Fortepian

Semestr I i II.

Etiudy: S. Raube (opr.). Etiudy dla dzieci z. I, II; H. Lemoine. Etiudy op. 37; W. Sawicka, G. Stempniowa. Etiudy z. I—III; J. Duvernoy. Etiudy elementarne op. 176.

Polifonia: J. S. Bach. Łatwe utwory, Drobne utwory (nr 1—4).

Sonatiny: S. Raube (opr.). Wybór sonatin dla dzieci z. I (A. André — C op. 34, C. Gurlitt — op. 188 nr 1, op. 214 nr 1, 2, F. Kuhlau — Wariacje G op. 42, K. Reinecke — op. 136 nr 1, 3, D. Steibelt — op. 33, F. Spindler — op. 157 nr 1, 4); J. Hoffman, A. Rieger (opr.). Wybrane sonatiny z. I (L. van Beethoven — Sonatina G, T. Haslinger — C nr 1, C. Pleyel — André — Sonatina Menuet, J. Wanhall — F, M. Clementi — op. 36 nr 1, 2, A. Diabelli — op. 168 nr 1, 2, F. Kuhlau — op. 55 nr 1, J. Pleyel — Sonatina G, A. Schmitt — op. 207 nr 2).

Semestr III i IV.

Etiudy: H. Bertini. Etiudy op. 100, S. Heller. Etiudy op. 125, A. Loeschhorn. Etiudy op. 65, S. Raube (opr.). Etiudy dla dzieci z. II, W. Sawicka, G. Stempniowa. Etiudy z. III.

Polifonia: J. S. Bach. Drobne utwory (od nr 5 do końca). Małe preludia (nr 1, 3, 5).

Sonatiny: S. Raube (opr.). Wybór sonatin dla dzieci z. I (J. Wanhall-Rondo A, K. Reinecke — op. 136 nr 4, F. Kuhlau — Wariacje, G. C. Gurlitt — op. 214 nr 4); S. Raube (opr.). Wybór sonatin dla dzieci z. II (A. Diabelli — op. 151 nr 1, J. N. Hummel — Wariacje, J. Benda — Sonatina a); J. Hoffman, A. Rieger (opr.). Wybrane sonatiny z. I (L. van Beethoven — Sonatina F, M. Clementi — op. 36 nr 3, T. Haslinger — C nr 2); J. Hoffman, A. Rieger (opr.). Wybrane sonatiny z. II (J. L. Dussek — G op. 20 nr 1, F. Kuhlau — op. 55 nr 2).

Semestr V i VI.

Etiudy: H. Berens. Najnowsza szkoła biegłości op. 61, S. Heller. Etiudy op. 125, A. Loeschhorn. Etiudy op. 66, S. Raube (opr.). Etiudy dla dzieci z. II (od nr 25 do końca), W. Sawicka, G. Stempniowa. Zbiór etiud z. IV, Z. Romaszkowa (opr.). Zbiór etiud dla dzieci i młodzieży.

Polifonia: J. S. Bach. Małe preludia (nr 2, 4, 6, 8, 9), Inwencje dwugłosowe.

Sonatiny: W. A. Mozart. Sonatiny wiedeńskie, L. van Beethoven — Sonatina G op. 49 nr 2, F. Kuhlau. Sonatina A op. 59 nr 1, J. Hoffman, A. Rieger (opr.). Wybrane sonatiny z. II (M. Clementi — C op. 36 nr 5, D op. 36 nr 6, J. L. Dussek — F op. 20 nr 2).

⁴² W początkowym okresie działalności studium przedmiot ten miał nazwę węższą zakresowo — „Śpiew gregoriański”. Zob. Gołąb, dz. cyt., 42n.

⁴³ W początkowym okresie istnienia studium nie znajdujemy tego przedmiotu w wykazie, trudno jednak wyobrazić sobie jego braku. Do 1987 r. funkcjonował on jako „aklamacje”, zaś przez następnych sześć lat jako „praktyka liturgiczna”.

⁴⁴ Przedmiot ten w pierwszych latach działalności studium posiadał nazwę „Nauka soborowa”. Zob. Gołąb, dz. cyt., 43.

Organy

Semestr III.

- a) Manualowe utwory dawnych mistrzów (opr. B. Rutkowski) nr 1—7, Wł. Żeleński. Preludia na organy nr 1—8
- b) J. Pachelbel. 2 Toccaty (Miniatury organowe nr 15)
- c) J. Chwiedczuk. Ćwiczenia pedałowe z. I.

Semestr IV.

- a) Manualowe utwory dawnych mistrzów (opr. B. Rutkowski) nr 12, 15—17, Wł. Żeleński. Preludia na organy nr 1—8 (c.d.)
- b) A. Freyer. 2 Chorały (Miniatury organowe nr 37) — nr 1,
J. S. Bach. Preludium g-mol nr VI (bez fugi) — z 8 małych,
Preludium F-dur nr IV (bez fugi) — z 8 małych.
- c) J. Chwiedczuk. Ćwiczenia pedałowe z. I.

Semestr V.

- a) Manualowe utwory dawnych mistrzów (opr. B. Rutkowski) nr 9—14, Wł. Żeleński. Preludia na organy (trzygłosowe);
- b) J. P. Sweelinck. Dwie fantazje (Miniatury organowe nr 46), J. Pachelbel. Utwory wybrane (opr. J. Chwiedczuk) nr 1, 2, S. Karg—Elert. Preludia chorałowe nr XI (Miniatury organowe nr 13), Zeszyty organowe (opr. B. Rutkowski). Preambula z Tabulatury organowej Jana z Lublina, J. S. Bach. Preludium i fuga F-dur nr IV — z 8 małych, Preludium i fuga a-moll nr VII — z 8 małych;
- c) J. Chwiedczuk. Ćwiczenia pedałowe z. I.

Semestr VI.

- a) Manualowe utwory dawnych mistrzów (opr. B. Rutkowski) nr 18—22, Wł. Żeleński. Preludia organowe (trzygłosowe);
- b) S. Karg—Elert. Preludia chorałowe (nr 2, 4, 5, 8, 9), Muffat. Fuga g-mol (miniatury organowe nr 16), C. Franck. Pastorale (Zeszyty organowe nr II), J. S. Bach. Preludium i fuga e-mol nr III — 8 małych, Preludium i fuga nr VI — z 8 małych;
- c) J. Chwiedczuk. Ćwiczenia pedałowe z. I.

Semestr VII.

- a) Wł. Żeleński. Preludia na organy (czterogłosowe).
- b) L. Boelmann. Modlitwa i menuet z „Suity gotyckiej”, M. Surzyński. 3 Tria, Wybrane utwory z „Warszawskiej tabulatury organowej z XVII w.”
- c) J. S. Bach. Preludium i fuga C-dur nr I — z 8 małych, Preludium i fuga d-mol nr II — z 8 małych, Preludium i fuga e-mol nr V — z 8 małych, Preludium i fuga B-dur nr VIII — z 8 małych, Pastorale, Wybrane preludia chorałowe z „Orgelbüchlein”, G. Frescobaldi. Toccata (Miniatury organowe nr 25).

Semestr VIII — egzamin końcowy.

- a) Wybrany utwór z „Warszawskiej tabulatury organowej z XVII w.” lub G. Frescobaldi. Toccata (miniatury organowe nr 25); b) J. S. Bach. Wybrane preludium i fuga (zob. semestr VII); c) J. S. Bach. Pastorale lub wybrane preludium chorałowe z „Orgelbüchlein”; d) L. Boelman. Modlitwa i menuet z „Suity gotyckiej” lub M. Surzyński. 3 Tria (do wyboru). Wszystkie egzaminy z gry na fortepianie i organach przeprowadzane są komisyjnie.

Od 1986 r. słuchacze studium otrzymują indeksy będące dokumentem zawierającym szczegółowy wykaz przedmiotów i ocen w poszczególnych semestrach. Na zakończenie nauki na Studium Organistowskim uczeń otrzymuje dyplom. Warunkiem jego uzyskania jest zdanie egzaminów i zaliczeń z wszystkich wymaganych Regulaminem przedmiotów, a także zdanie egzaminu kwalifikacyjnego z gry na organach w czasie Mszy św. z udziałem wiernych w obecności komisji egzaminacyjnej.

Należy nadmienić, że wszystkie te założenia programowe obowiązują — zgodnie z wielokrotnie wspomnianym nowym Statutem i Regulaminem Diecezjalnych Studiów Organistowskich — dla uzyskania dyplomu III stopnia. Regulamin ten przewiduje możliwość zdobycia dyplomów świadczących o wyższych niż pod-

stawowe kwalifikacjach, mianowicie II i I stopnia. Egzamin kwalifikacyjny II stopnia obejmuje program organowy obowiązujący na egzaminie końcowym klasy organów Szkoły muzycznej II stopnia, a także udoskonalenie umiejętności prowadzenia zespołów muzycznych; dla uzyskania dyplomu I stopnia przewidziany jest egzamin z gry na organach zakładający wybrane utwory obowiązujące na II roku klasy organów Wyższej Szkoły Muzycznej, krótkie improwizacje organowe oraz znajomość zasad kontrapunktu. Studium Organistowskie Archidiecezji Kato-wickiej przygotowuje się do realizacji tego programu.

2. Wykładowcy

Odpowiedzialność za kształtowanie ducha liturgii, którą Kościół nakłada na uczestniczących bezpośrednio w nabożeństwach duszpasterzy i organistów, spada w wielkim stopniu na tych, którzy przygotowują słuchaczy Studium Organistowskiego do pełnienia ich służby w Kościele. Odpowiedzialność ta obejmuje nie tylko fachową muzyczną wiedzę i umiejętności praktyczne, ale z racji specyfiki zadań organisty parafialnego również postawę wiary. Przygotowanie organisty do jednoczenia wiernych w duchu serdecznej modlitwy poprzez piękno muzyki⁴⁵ to zadanie stojące przed każdym prowadzącym zajęcia na studium organistowskim. Dotyczy to powołanych przez Biskupa Ordynariusza dyrektora studium jak i jego współpracowników.

Od 1964 r. obowiązki dyrektora Studium Organistowskiego pełniło czterech kapłanów, którzy oprócz kierowania całością zajęć dydaktycznych zajęcia takie również prowadzili. Byli nimi:

- ks. Piotr Sopora — do śmierci w 1970 r. Prowadził zajęcia z chorału gregoriańskiego i śpiewów liturgicznych;
- ks. Ernest Bijok — od 1970 r. do śmierci w 1974 r. Przejął zajęcia po zmarłym ks. P. Soporze;
- ks. Adam Woźnik — od 1974 r. do 1980 r. W latach 1980—1987 prowadził zajęcia (podobnie jak poprzednicy) z chorału gregoriańskiego i śpiewów liturgicznych. Zmarł w 1988 r.

Od 1980 r. dyrektorem Studium Organistowskiego jest autor niniejszego artykułu prowadząc — w zależności od potrzeb aktualnych w poszczególnych latach nauki — zajęcia z kształcenia słuchu, chorału gregoriańskiego i kościelnego prowadzawstwa muzyczno-liturgicznego.

Grono wykładowców stanowią osoby duchowne i świeckie. Wszyscy spełniali i spełniają jeden z istotnych warunków prowadzenia pracy pedagogicznej na studium organistowskim, którym jest fachowe przygotowanie — wykształcenie wyższe.

W latach 60. zajęcia z poszczególnych przedmiotów prowadzili s. Christiana Busz — liturgika,

Roman Dwornik — harmonia, organoznawstwo,

Józef Jakac — kształcenie słuchu, emisja głosu, dyrygowanie, chór, instrumento-
znawstwo,

Franciszek Jamrozy — przesłuchania z gry organowej,

ks. Alfons Machura — liturgika,

ks. Romuald Rak — nauka soborowa,

Maria Schreiber — język łaciński,

Maria Szewczyk—Skoczylas — historia muzyki, formy muzyczne, przesłuchania z gry na fortepianie,

ks. Stanisław Tkocz — kancelaria parafialna⁴⁶.

W roku powierzenia przez bpa Herberta Bednorza autorowi niniejszego przedłożenia obowiązków kierowania pracami studium czworo z w/w pedagogów prowadziło nadal swoje zajęcia. Są nimi s. Christiana Busz (służy Studium do chwili

⁴⁵ Por. Konstytucja o liturgii świętej, nr 112.

⁴⁶ Zob. Gołąb, dz. cyt., 42nn.

obecnej), Roman Dwornik (zmarł w 1988 r.), Józef Jakac, który do 1993 r. prowadził zajęcia z praktyki organistowskiej, a obecnie jest członkiem komisji egzaminacyjnej z gry organowej, oraz Maria Szewczyk—Skoczylas (do 1993 r.).

Odejście z pracy dla Studium niektórych wykładowców jak i wprowadzane w międzyczasie korekty programowe wymagały zaangażowania nowych pedagogów. Zadania prowadzenia zajęć podjęło się pięć osób:

Elżbieta Laksa (od 1982 r.) — zasady muzyki, harmonia praktyczna, dyrygowanie, pedagogika prowadzenia zespołów muzycznych, chór, praktyka organistowska, przesłuchania z gry na fortepianie oraz w zależności od potrzeb emisja głosu, kształcenie słuchu, harmonia teoretyczna;

Marek Urbańczyk (od 1987 r.) — harmonia teoretyczna, harmonia modalna, instrumentoznawstwo, organoznawstwo;

ks. Jan Waliczek (od 1988 r.) — chorał gregoriański, śpiewy liturgiczne;

Danuta Kaszuba (od 1993 r.) — emisja głosu, historia muzyki, formy muzyczne;

Joanna Walcza (od 1994 r.) — harmonia teoretyczna, kościelne prawodawstwo muzyczno-liturgiczne.

Poza zajęciami objętymi planem cotygodniowych spotkań uczniowie zobowiązani są do korzystania z indywidualnych lekcji gry na fortepianie i organach. Słuchacze studium napotykać tu wiele trudności zwłaszcza odnośnie gry organowej. Przyczyną jest brak odpowiedniej ilości pedagogów a także instrumentów, gdyż część parafii (zwłaszcza nowych) nie posiada jeszcze klasycznych organów piszczalkowych.

3. Uczniowie

Pomimo wieloletniej pracy Diecezjalnego Studium Organistowskiego parafie ciągle odczuwają brak odpowiednio od strony muzycznej i liturgicznej wykształconych organistów. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest kilka. Wspominaliśmy o utrudnieniach stawianych kształceniu organistów przez władze PRL. Niemożność wychowania dobrze przygotowanych muzyków — organistów powodowała obniżanie się poziomu gry, a to pociągało za sobą zmniejszenie prestiżu społecznego organisty, co z kolei nie zachęcało do podejmowania posługi w tym kierunku. Jeżeli dodamy do tego zmiany administracyjne diecezji, w której w latach 1945—1988 ilość parafii zwiększyła się z 226 do 398 (czyli o 172)⁴⁷ przy równoczesnym odchodzeniu z pracy organistów starszych wiekiem, potrzeby stają się oczywiste.

I Synod Diecezji Katowickiej troskę o kształcenie organistów nakłada na proboszczów poszczególnych parafii⁴⁸. Wysiłki te są widoczne. W ostatnich kilkunastu latach co roku zgłasza się do egzaminu wstępnego stosunkowo duża liczba kandydatów — od 25 do 45 osób. Egzamin wstępny obejmuje sprawdzenie umiejętności gry na fortepianie oraz słuchu muzycznego; wymagane jest też pismo polecające wystawione przez proboszcza kandydata. Daje się zauważyć, niestety, duży odpływ uczniów i to już po kilku tygodniach zajęć. Przyczyny bywają różne: trudności w dostępie do instrumentu i pozyskaniu nauczyciela (co już sygnalizowaliśmy), brak wytrwałości w samodzielnym podnoszeniu umiejętności praktycznych i wiedzy (co przy wspomnianej wcześniej specyfice toku kształcenia na studium jest istotne), kłopoty z regularnym uczęszczaniem na zajęcia wspólne (uczniowie do południa pracują lub uczęszczają do innych szkół, przy tym dojeżdżają czasem z bardzo odległych miejscowości). Z pewnością nie jest czynnikiem mobilizującym fakt, że praca organisty często widziana jest jako zajęcie uboczne. To wszystko powoduje, że do egzaminu dyplomowego na koniec IV roku przystępuje od 5 do 10 osób rocznie. Trzeba jednak z przyjemnością stwierdzić, że współpraca z wieloma uczniami daje wykładowcom sporo satysfakcji.

⁴⁷ Zob. *Schematyzm Archidiecezji Katowickiej*, 89n.

⁴⁸ *Wiara, modlitwa i życie w Kościele katowickim*, nr 5.1.4.

Specyfiką Studium Organistowskiego Archidiecezji Katowickiej jest bardzo szeroka rozpiętość zarówno co do wieku jak i istotnego tutaj wykształcenia muzycznego uczniów: od kilkunastoletnich dziewcząt i chłopców po osoby ponad sześćdziesięcioletnie; od samouków po absolwentów Wyższych Szkół Muzycznych (o czym wspominaliśmy). Umiejętność dostosowania sposobu nauczania do tak zróżnicowanego grona słuchaczy stanowi dodatkowy problem dla prowadzących zajęcia.

Od kilku lat przyjęł się zwyczaj, że dyplomy ukończenia nauki wręcza abp Damian Zimoń w czasie spotkania opłatkowego organizowanego na ostatnich zajęciach przed Bożym Narodzeniem. Jest to okazja do pogłębienia więzi z Arcypasterzem diecezji i ukazania eklezjalnego charakteru posługi organistowskiej. Szczególnie uroczysty charakter miało spotkanie z okazji 25-lecia pracy odrodzonego Studium Organistowskiego w 1970 r., które zgromadziło wielu absolwentów z całego tego okresu.

Wieczory dzielenia się opłatkiem stwarzają również możliwość poznania wybitnych mistrzów gry organowej, jak miało to miejsce w 1991 r. w spotkaniu z prof. Julianem Gambalskim. W innych latach wykładowcy Studium dzielili się swoimi pracami lub uczniowie wykonywali utwory organowe. W czasie każdego z tych spotkań chór wykonuje kilka utworów wobec zaproszonych gości, co daje wykonawcom satysfakcję z wykonanej pracy. Owocem spotkań opłatkowych jest z całą pewnością scalanie wszystkich wykładowców i uczniów w grono bliskich sobie osób.

4. Wyposażenie

Każda instytucja dydaktyczna dla sprawnego funkcjonowania musi dysponować odpowiadającym jej zapleczem pomocy dydaktycznych. W przypadku studium organistowskiego są nim salki i instrumenty. Studium Organistowskie Archidiecezji Katowickiej dysponuje obecnie czterema salkami wykładowymi (a więc zgodnie z ilością uczących się roczników) oddanymi do dyspozycji studium przez Wyższe Śląskie Seminarium Duchowne i proboszcza katedry Chrystusa Króla w Katowicach. W każdej z salek znajduje się instrument klawiszowy: fisharmonia (dwie), organy samplingowe klasyczne JUBILAEUM 32 produkcji włoskiej Viscount Organs zakupionymi w 1991 r. oraz pianino marki TH. BETTING zakupione w 1993 r. Dla uczniów, którzy mają chwilowe problemy w korzystaniu z własnych instrumentów, organy i pianino służą do indywidualnych ćwiczeń.

Zakup organów i pianina był możliwy dzięki dotacjom ks. abp Damiana Zimonia, gdyż datki uczestników studium wystarczają tylko na pokrycie bieżących potrzeb. Organy JUBILAEUM 32 posiadają 20 głosów rozłożonych na dwa manualy i pedały. Szczegółowa dyspozycja głosów przedstawia się następująco:

Manual I: Bourdon 16', Prinzipal 8', Travers flote 8', Oktave 4', Super-Oktave 2', Mixture 4 — Fach, Trompete 8', II/I;

Manual II: Bourdon 8', Salizional 8', Flote Dolce 4', Quinte 2³/₂, Terts 1³/₅, Zimbel 3 — Fach, Oboe 8', Vox Coelestis 8';

Pedał: Subbas 16', Prinzipal 8', Bourdon 8', Oktave 4', Fagott 16', I/P, II/P.

Zarówno dyspozycja głosów jak i barwa klasycznych organów pischczalkowych (co umożliwiła wspomniana technika samplingowa) pozwalają wykonywać na organach JUBILAEUM 32 tak utwory zaczerpnięte z literatury organowej, jak i towarzyszyć śpiewowi wiernych w czasie nabożeństw, dzięki czemu instrument ten spełnia w sposób zadowalający swoje zadanie.

Zarysowana historia działalności Studium Organistowskiego Archidiecezji Katowickiej pozwala stwierdzić, że placówka ta spełnia pozytywną rolę w kształtowaniu liturgii poprzez muzykę w parafiach. Wśród jej absolwentów w każdym roku znajdują się osoby rokujące duże nadzieje na godne włączenie się w pracę wielu zasłużonych dla Kościoła diecezjalnego organistów. Jest to w dużej mierze owoc pełnej poświęcenia pracy wykładowców. Możliwość uzyskiwania dyplomów II i I stopnia stanie się okazją nie tylko do podnoszenia poziomu gry organistów parafialnych, ale również pogłębiania więzi pomiędzy duszpasterzami i organistami oraz organistów ze sobą.